

31. András Angyal, *Disgust and related aversions*, Journal of Abnormal and Social Psychology, 36., 393–412.

32. Darwin, *The expression of the emotions in man and animals*, 256.

33. Az undor egyik kiváltója némely szakírók szerint éppen a jó ételt követő minőségromlás. *Tegyük helyére az undort!*, szerk. Kulcsár Zsuzsanna – Várnai Dóra – Rózsa Sándor – Sági Andrea, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 10.

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOMIG

4. RÉSZ

Újságírás a Világban

A világháborús évek két jelentős fórumát a *Világ* című szabadkőműves napilap, valamint a Hatvany Lajos vezette *Pesti Napló* jelentette az újságíró Kosztolányi számára. Miután az utóbbi sajtóorgánium bemutatását célszerű az őszirózsás forradalom eseményeivel – az újságíró társadalom és Kosztolányi szerepére/részvételére szűkítve a történelmi háttérrel – *együtt* tárgyalnom, így azt egy későbbi soron következő fejezetben teszem meg. Ezúttal a *Világra* összpontosítok, Kosztolányinak a lapban kifejtett tevékenységéről ejtek szót – ha az időrendet nézzük: hamarabb kezdett el ott dolgozni, minthogy bármelyik páholyba belépett volna –, majd a következő részben a publicista működéssel szorosan összefüggő szabadkőműves szerepvállalással foglalkozom.

Mielőtt azonban konkrétan a *Világ* szerkesztőségében végzett munkáról beszélnék, érdemes az alábbi kérdést is megválaszolni: mit tudhatunk a *Világ* című újságról azon túl, hogy a szabadkőművesek egyik jelentős orgánuma volt? A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy által 1910-ben alapított lap (első száma március 30-án jelent meg) unikumnak számított nemzetközi szinten is, mivel egyszerre volt szabadkőműves szellemiségű és szólította meg a nagyközönséget. A polgári radikális eszmék szószólójaként ismert *Világ* elsősorban az Eötvös páholy tagsága anyagi áldozatainak – a lap hivatalosan az Eötvös Irodalmi és Nyomdai Rt. tulajdonában volt –, valamint Bálint Lajos főmester szervezőmunkájának köszönheti létét. A lapalapítás kapcsolatba hozható a páholyokon belüli mozgásokkal is: „létrehozásának gondolata szorosan összefügg a szervezet válságát érzékelő és a páholy munkát tartalmilag és formailag megújítani akarók csoportjának kialakulásával.”²⁰¹ A progresszió hívei között kell említenünk Yartin Józsefet – az Eötvös páholy helyettes főmesterét –, aki már politikai programról is beszélt, és többek között az általános választójogért való küzdelemre buzdított. Vele ellentétes álláspontot képviselt Bálint Lajos, aki a „magyar nemzeti eszme” szolgálatát tartotta szem előtt. Abban azonban mindannyian egyetértettek, hogy a „klerikális reakció” a legfőbb ellenfelük, így ellenük kell harcolni. Végül Bálint lett a kiadóállalat vezetője, Yartin a főszerkesztő, Gerő Ödön pedig a szerkesztő.²⁰²

Mivel a katolikus tábor akkoriban erősítette meg sajtóját, így a szabadkőművesek is a lapalapítás ötlete felé orientálódtak. Purjesz Lajos, a *Világ* szerkesztője 1916 februárjában a következőképpen nyilatkozott ezzel kapcsolatban: „A klerikálisok egy millió koronát gyűjtöttek sajtóalapra, lapjaikkal, folyóirataikkal hihetetlenül felkészülnek minden liberális gondolat ellen.”²⁰³ A megújult katolikus sajtó ugyanis egyre élesebb hangon támadta a szabadkőművességet. Főként a liberális fölfogású páholytagok kezdeményezték, hogy ne csak belső terjesztésű lapjaikat reformálgassák, hanem olyan sajtóorgánummal rukkoljanak elő, amely nagyobb közönségnek szól, és a páholyok belső ügyei helyett az aktualitásokra koncentrál. Végül az 1909. január 9-i nagygyűlés határozatával döntöttek arról, hogy megalapítják lapjukat.²⁰⁴ Mivel a szabadkőművesség nem képviselt azonos politikai álláspontot, így „leszögezték, hogy politikai kérdésekkel »csak elvek és nem pártok és személyek szempontjából« kívánnak foglalkozni.”²⁰⁵ Az elképzelések és megegyezések ellenére azonban sok nehézséggel kellett a *Világ*ot megalapító gárdának szembenéznie, az anyagi gondoktól kezdve az összes páholy tagságának nem egy esetben széthúzó magatartásáig, mely például pesszimista hangulatkeltésben is megnyilvánult.

E ponton érdemes érintenem azt a kérdést is, hogyan lehetett Kosztolányi egyszerre a katolikus *Élet* és a szabadkőműves *Világ* munkatársa, ha egyszer ennyire komoly ellentétek húzódtak a két orgánus irányvonala között. Mint azt az induló újságíróról szóló fejezetben már tárgyaltam, Kosztolányi felemás módon viszonyult az *Élethez*, már a kezdetekkor is. Igaz ugyan, hogy Prohászka Ottokár védelmében még vezércikket is írt, a lap többi munkatársáról azonban meglehetősen becsmérlő hangnemben nyilatkozott már évekkorábban is. Való igaz, hogy éppen az *Élet* ügyeit taglaló levelei között találjuk azon nyilatkozatát, melyben a *Nyugatról* szintén kemény kijelentéseket tesz, az antiszemitizmust sem mellőzve „fegyvertárából”.²⁰⁶ Mindez tehát 1908–1909 táján volt. 1914-ben ugyancsak bírálja az *Élet* gárdáját, ám Halasi Andor barátjának írt levelében már „saját lapjának” tekinti a *Nyugathoz* közelebb álló *Világ*ot: „én nemcsak a mostani régime-mel nem vállalom közösséget, de a régivel sem vállaltam. Nekem nem volt soha ínyemre való lap az *Élet*. Ha pedig kijelentem, hogy a mostani régime-mel megtagadom a közösséget, annak olyan színezete lenne, mintha a régivel egy követ fújtam volna, ugyanazzal, mely többek közt a saját lapomat, a *Világ*-ot állandóan marta és kritizálta. [...] Pethőnek se akarok bizalmat szavazni, aki sértő hangon nem felelt udvarias és baráti hangú levelemre. [...] nem jó klerikális árnyalat-harcoknál állást foglalni, se mellettük, se ellenük, ezek az emberek írónak nullák, és a komoly irodalom ügyét se nem lendítik, se nem viszik előre.”²⁰⁷ Időközben ugyanis éles váltás történt az *Életemél*: kisöpörték a szerkesztőségéből a modern írókat, és Andor József szerkesztő – akit Kosztolányi tehetségtelennek tartott – kezébe adtak teljhatalmat. Az írók a *Világ*ban kívántak nyilatkozatot közzétenni: el akartak határolódni a fölerősödött „klerikális szellemtől”. A szöveget egyedül Kosztolányi nem írta alá, a főntebb idézett indokkal.

A *Világ* lapalapítói számára az is világossá vált, hogy már nem elegendő – amint az a belső terjesztésű lapoknál megszokott gyakorlat volt –, ha „csak” olyan páholytagok írják a cikkeket, akik egyébként az élet más területein tevékenykednek.

Ide már jótollú, hivatásos – és lehetőleg céhbeli – újságírók igényeltetnek, akik fizetést is kapnának munkájukért. A szerzők között valóban főként szabadkőműveseket, valamint – sok esetben ezzel együttesen – a polgári radikális irányvonal szellemi vezetőit találjuk, mint például Jászi Oszkárt, Ignótust, Goda Gézát, akik a vezércikkek és cikkek jelentős részét írják. A szerzőgárda tagjai között szerepel egy ideig Ady is, illetve Bölöni György és Csáth Géza szintén belső munkatárs. A lapban olvashatunk írásokat még Balázs Bélától, Gábor Andortól, Krúdytól, Kuncz Aladártól, Mohácsi Jenőtől, Móricz Zsigmondtól, Pogány Józseftől, Somogyi Bélától, sőt még Szabó Dezsőtől is.²⁰⁸ Az illusztris nevekkelt listát azért is fontos e helyütt ismertetnem, mert ezek a szereplők a későbbiek folyamán meglehetősen távol kerülnek majd egymástól, s nem egy ízben egymással ellentétes kulturális-politikai fórumokra kerülnek és/vagy sodródnak. Amikor Kosztolányi Dezső a lap kötelékébe lépett, még nem volt a szabadkőműves testvériség tagja. Bálint egyébiránt – sem az anyagi áldozatokat, sem az eszmei-politikai nézeteltérések megoldását nem kívánván tovább folytatni – 1913 februárjában adta át a stafétabotot Purjesz Lajosnak, aki radikálisabb irányba terelte a lap szellemiségét. Buzinkay Géza egyik sajtótörténeti földolgozásában azt is kiemeli, hogy a kiadvány ebben az időszakban már komoly szereppel bírt a Polgári Radikális Párt programjának kialakításában, 1914-től pedig annak hivatalos lapja lett. Ugyan „húszezer alatt maradt példányszáma, befolyása azonban értelmiségi olvasói révén sokkal nagyobb volt.”²⁰⁹

A világháborús években – a cenzúra ellenére – a *Világ* „többszire békepárti álláspontot képviselt, de ekkor még jól megfértek egymás mellett az ellentétes vélemények. A[z 1914.] július 25-i lapszám képezi az átmenetet az eltérő vélemények szabadsága és az egyedül lehetséges uniformizált vélemény között. Az ultimátum átadása után, de még a szerb válasz előtt jelent meg, amikor még nem dőlt el végleg a háború ügye, de a jegyzék hangvételéből már sejteni lehetett, hogy Szerbia aligha felelhet meg a követeléseknek.”²¹⁰ Ehhez igazodva Kosztolányi is – akárcsak teszi azt majd a *Pesti Napló* munkatársaként – több antantellenes cikket közölt a lapban. A *Világ* a Tanácsköztársaság idején – 1919. április 20-tól május 14-ig – átmenetileg *Fáklya* címen jelent meg, majd (1919. szeptember 28. és 1926. április 30. között) újból eredeti címén szerepelt. 1926 májusában tiltották be, a frankhamisítási botrány részleteit föltáró cikke miatt.²¹¹

Mi mondható el Kosztolányi Dezsőnek a *Világ* szerkesztőségében kifejtett újságíró tevékenységéről? Első írása alig pár hónappal a lapindítást követően jelent meg,²¹² és egészen 1917-ig szerepelt itt cikkeivel. Belső munkatársaként azonban nem csak névvel jegyzett írásokat közölt. Már *A Hémél* is jelentek meg névtelen szövegei, valamint aktuálpolitikai glosszatorozat „gyártásában” ugyancsak részt vett. A tízes években azonban jellemző gyakorlatává válik, hogy napilapnál írjon több műfajban, névvel és név nélkül egyaránt. A *Világ* és a *Pesti Napló* az a két nagyobb fórum, ahol először szerepel rendszeresen vezércikkekkel, valamint névtelen politikai írásokkal is. Korábbi napilapos szerepléseit – főként a *Budapesti Napló*ra gondolhatunk – kevésbé jellemezte, hogy például vezércikkeket és egyéb szerkesztőségi anyagokat is írt volna, vagy legalábbis kisebb arányban tette ezt – ahogy az a *Bácskai Hírlap*béli megjelenéseknél látható volt –, mint a két fontosabb hivatkozott napilapban (*Világ*, *Pesti Napló*). Indulásakor főként a tárcarovatokban

szerepelt sokat. Ezenkívül vagy színikritikákkal jelentkezett, vagy irodalmi műveit (verseit, novelláit, fordításait stb.) közölte. Amelyik szövege a klasszikus újságíró műfajok közé sorolható (vezércikk, riport, interjú stb.) ekkoriban, az olyan – főntebb már hivatkozott – (többekkel együtt írt) glosszasorozat, mint például a *Toll és tör* vagy az *Innen-onnan*, Kiss József hetilapjában.

Ezekben az években kezd élesebben is különválni hírlapírói és szépírói tevékenysége. Mindezt jelzi a (főként) politikai cikkek névtelensége: vezércikkei többségét ugyanis nem írta alá, és a későbbi nyilatkozataiban is különválasztotta újságírói és irodalmi működését. A (vezércikkek esetében tapasztalható) névtelenség választásában közrejátszott a korabeli sajtó gyakorlata, valamint a cenzúra is. Nem véletlen, hogy majd a Tanácsköztársaság idején, a diktatúra működtetése érdekében, többek között arra (is) fogják kötelezni a lapok szerkesztőit: a vezércikkeket minden esetben a szerzők nevével hozzák.²¹³

Konkrétan milyen cikkekkal jelentkezik Kosztolányi a *Világ* hasábjain? E helyütt nem törekedhetem teljességre, névtelen szövegek föltárására mégannyira sem, mindössze – néhány példával – az *irányvonalat* fontos érzékeltetnem. 1914 februárjában, tehát még a világháború kitörése előtt írt egyik tárcájában lényegében megfogalmazza Tisza István kulcsszerepét. A szöveg allegorikusnak is tekinthető: villamoson utazunk, és az ablaküvegre karcolt rajzokat és szavakat nézegetjük. Ártalmatlan kép, ám „lopva” megjelenik benne a politika is: „A körút közönsége politizált. Őt-hat kocsi ablakán olvastuk ezt: Tisza István. Ülnek-ülnek az utasok, várták, amíg célhoz érnek, a fejük ezer gondtól súlyos, de semmi se jut eszükbe, és a kezük tétova mozdulataiból egyszerre csak kialakul egy név, Tisza István neve. Az emberek vallanak. Öntudatlanul bevallják, hogy ez a politikus a legfontosabb komplexumuk, mert nem a kedvesük, a gyerekek, a hivatalfőnökük nevét írták oda, még a saját nevüket se, csak Tisza István nevét.”²¹⁴ 1913 júniusában Tisza lett – immár másodszorra – a kormányfő. Már a szarajevói merénylet előtt – tehát abban az időszakban, amikor Kosztolányi a cikkét írja – szerbellenes politikát folytatott, később azonban – a júniusi események után – sokáig ellenezte a háborúba való belépést. A progresszív csoportok – köztük a *Világ* és köre – reformtörekvéseivel nem értett egyet.

Az, hogy Kosztolányi szövegében nem Tisza politikájának éltetése, hanem *kritikája* fogalmazódik meg, még nyilvánvalóbbá válik, ha megnézzük a közel egy hónappal később megjelent, *Az ínség báránykái* című vezércikket. Ebben a budapesti nyomortanyák lajstromozásáról számol be, és foglalja össze baloldali (a munkásság érdekeit védő) értékrendet tükröző megállapításait. Sorából világosan kitűnik, hogy élesen bírálta a kormány szociális politikáját: „Előtte hever a fővárosi statisztika kimutatása. 1911. január elsején tartották meg a népszámlálást, amely szerint Budapesten 218 000 ipari munkás van. [...] Akik összeírták őket, azért írták össze, hogy morzsát és alamizsnát dobjanak nekik. Az alamizsna arra szolgál, hogy kifoltozzák a rongyaikat, és fenntartsák a nyomor status quóját. Nem segít rajtuk, csak a betegségi tüneteket enyhítik ideig-óráig. [...] A reakciós magyar politika felcserei – úgy látszik – »lemondtak« harmincezer betegről. Mert csak tüneti kezeléshez folyamodnak. Ennek a rendszernek a politikai tudományokban kuruzslás a neve.”²¹⁵

Szintén a szociális egyenlőtlenségekre hívják föl a figyelmet a Mágnás Elza-gyilkossággal foglalkozó cikkek.²¹⁶ Schmidt Miksa bútorgyáros szeretőjét cselédje és annak kedvese ölték meg és rabolták ki. Az eset elemzése apropót nyújt Kosztolányinak arra, hogy a munkanélküli péklegény társadalmi felzárkózásának esélyeit (pontosabban: esélytelenségét) latolgassa és vesse össze a kitarzott nő mérhetetlen gazdagságával. A *Világ* hasábjain *A halál óráján. Két gyilkos portréja* címmel tudósított a bűnösöket felelősségre vonó tárgyalásról,²¹⁷ ám előtte – Mágnás Elza temetésekor – *A Hétköznapokban* is közölt tárcát az ügyről. Ebben a nők legfőbb „kincsének” testüket tartotta, amiből – mint a kitarzott kokott esete mutatta – pazarul meg lehet élni anélkül, hogy az ember lánya akár „egy gyufaszálat is keresztbe tenne” egész életében. A társadalom tehetősebb rétegeit ugyanúgy bírálja Kosztolányi írásában, mint a kitarzott nőket. Leleplezi csillogó világukat, hazugnak mutatva be azt: „Az történt, hogy vége szakadt a karriernek, és egy briliánsos nő festett haját lemosta a hólé, az arcát pedig, amelyet még előző este langyos párákban áztatott, körülcirógatta a téli folyóvíz. [...] Valaha tót akcentussal a pesti csibésznyelvet selypítette pezsgőspoharak fölött, de hűtlenül elhagyta, és megtanulta a gazdag emberek bohém etikettjét, tudott autón ülni, halat és gombát enni, csikorgó hidegben fagyaltot kanalazni, pazarolni az aranyokkal és fukarkodni a fillérekkel, szeretni és megvetni, elfogadni és visszautasítani, stílszerűen élni és meghalni.”²¹⁸

Túl az Óperencián című vezércikkében már a háború kérdéséhez szól hozzá. Sarkítottan azt mondhatjuk: a szöveg kettős, keveredik benne a militarista (részben nacionalista) hozzáállás a pacifistával. Egyfelől gyakorolja azt a retorikát, miszerint a magyar haderő a győztes és az igaz célokért küzdő, illetve az ellenség – itt az oroszok, avagy „muszkák” – pedig „idegen”, „gonosz” (negatív, támadó értelemben) és „elmaradott” (nem eléggé civilizált) minőségek megtestesítője, tehát mindenképp megvetésre és/vagy legyőzésre méltó. Másfelől mintha ironizálna is ezen a sztereotip gondolkodásmódon, amikor az országhatáron kívüli területeket a mesebeli Óperencián túli, titokzatos világnak állítja be, gúnyolódva a szűklátókörűségen és tudatlanságon, mely nem tekint messzebbre az országhatároknál. A cikkben kulturális, (anya)nyelvi és „faji” kérdést ütköztet (illetve hoz közös nevezőre) egymással, előlegezve a későbbi, komolyabb esztétikai és nyelvészeti tanulmányaiiban taglalt problémaköröket. A népek egymásra találásának lehetőségét a kultúrán és a nyelven keresztül látja megvalósíthatónak, és az orosz földön lakó finnugor nyelvrokonainkra irányítva a figyelmet, végeredményben pacifista állásfoglalást fejt ki. Ami azonban megvalósulhat a magyarrokon finnugorokkal, az nem valósulhat meg az oroszokkal szemben, így e békepártiság mégsem tekinthető teljesnek: „Nemcsak a németek találkoznak majd fajtestvéreikkel, az orosz földön élő germánokkal, de a magyar baka is káprázó szemmel látja, hogy itt olyan népek laknak, amelyek vele – szegről-végről – rokonok. Régóta elszakadtak tőlük. Már csak a nyelvészek tartják velük az atyafiságot. [...] a szegény vogulok és votjákok házai hasonlítanak még a magyar paraszti kunyhóhoz. A kirgiz pusztán pedig látni gémeskutakat, akárcsak az Alföldön. Amikor majd a véletlen összehoz egy orosz mundérba bújtatott szegény rab finnt a szabad magyar huszárral, s a huszár vizet kér tőle, akkor a finn baka megérti a huszárt, mert az ő nyelvében is a víz a víz. [...] nyelvük még nem váltak el annyira, hogy a harctéren meg ne ismernék egymást.

Szíveik úgyis egy ütemre dobognak. Mind a germán, mind az ural-altaji nép egyformán gyűlöli a moszkovita szellemet, s kívánja rendteremtő fegyvereink győzelmét.²¹⁹

A későbbi cikkek közül érdemes még kiemelni az *Öngyilkosok* címűt, mely már inkább bölcséleti fejtegetés a halál mibenlétéről. A megmenekült öngyilkosok életvágját látva – a világháborús öldöklés időszakában –, Szophoklész után szabadon, nihilista téziseket fogalmaz meg: „Meg se születni, az lenne a legjobb, / Még ifjúkorunkban is jó a halál.» Hiába, azóta nem találtak ki nagyobb bölcsességet. Csak a vasutat, a villanyt, a telefont találtuk ki, mamlaszok, meg néhány számár bölcséleti rendszert. De az optimista bölcsék is aláírnák – szegények – ezt a két sort. Valami cudar antik isten használja az embereket, akik úgy égnek a szájában, mint a szivarok, s idő után elveti őket, akárcsak az elhamvadt szivarcsutkákat. Kopersónk ennek a kegyetlen istennek a hamutárcája – ne áltassuk magunkat –, semmivel se több, csak a hamutárcája.²²⁰

Kosztolányi a felsorolt példákon – melyek főként vezércikkek voltak – kívül közöl számos novellát, műfordítást és színikritikát is a lapban. Ezenkívül útirajzok is jelennek meg itt tőle, köztük olyanok – mint például a nászútján keletkezettek –, amelyeket később *Tinta* című kötetében szerepeltet. Mint láttuk, a publicisztikai szövegek általában aktuálpolitikai vonatkozással bírtak, és főként a szegényebb társadalmi rétegek problémáiról, valamint a háborús szenvedésekről szóltak.²²¹ Tárcaiban/tárcanovelláiban azonban egy-egy aktuális eseményt már szubjektív hangnemben kommentál, valamint gondolati asszociációkkal, olykor fiktív elemekkel társít. A tárcák apropóját adó események egy részén tudósítóként – tehát hivatalból – volt jelen, ám az élményanyagot nemcsak névtelen szerkesztőségi szövegekben és vezércikkekben dolgozta föl, hanem már a publicisztikai műfajon túlmutató, irodalmi igényű írásokban is.

A szorgalmas sajtómunkás-szereplésen túl Kosztolányi „összekötötte a kellemet a hasznonnal” is. „Lapjában” – ahogyan több helyütt fogalmaz – ugyanis „marketing”-tevékenységet ugyancsak folytatott, azaz reklámozta mind a saját, aktuálisan megjelent könyveit, mind másokéit, mind az akkori kiadóit, köztük főként Tevan Andor vállalkozását. Amint Voit Krisztina rámutatott: „a *Világ* és a *Világ* köréhez való tartozás a Tevan cég történetében is meghatározó. Nemcsak azért, mert maga Tevan is a *Világ* olvasótáborához tartozott. A háború után a silányabb papirosra készült, felhalmozódott készleteinek kiárusítását a *Világon* keresztül tudja megoldani. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a *Világnak* és kiadóhivatalának szerepe lehetett bizonyos könyvkereskedelmi akciókban.”²²² Kosztolányi „reklámtevékenységét” az egyes kötetek tárgyalásánál – egy későbbi alfejezetben – látom célszerűnek bemutatni, a levelezés nyomon követésének segítségével. Ezúttal mindössze jelzem, hogy az újságíráson túl komoly tárgyalásokat is folytatott – úgy a kiadóhivatal vezetőjével, mint a szerkesztőkkel –, valamint összekötő szerepet vállalt kiadók, szépírók és a lap között.

A dokumentumok alapján úgy tudjuk, Kosztolányi végül 1917 októberében vált meg a *Világ* szerkesztőségétől. Tavasztól már rendes munkatársként dolgozott a *Pesti Napló*nak is, pár hónapig tehát két helyen teljesített. Édesapja egyik leveléből arra is fény derül, hogy a család örömmel fogadta a váltás lehetőségét: „igen örvendünk, hogy a *Pesti Napló*hoz sikerült bejutnod rendes munkatársként, ami anya-

gi tekintetben is igen lényeges, de a lap hírneve is nagyobb, mint a *Világé* és írása is jobban megfelel az én gondolkodásomnak, mint amazé.”²²³ Id. Kosztolányi Árpád szavaiból kiderül tehát: a család nem rokonszenvezett a polgári radikális irányvonallal. A *Pesti Napló* mérsékeltebben haladó szemléletét azonban elfogadták. Annak pragmatikus okát, hogy miért maradt Kosztolányi végül csak *egyetlen* napilapnál, ismételten az édesapa sorai árulják el: „Nagyon örülünk, hogy csak a *Pesti Naplónál* dolgozol fölemelt fizetéssel, mert így talán kevésbé fárasztó reád nézve a munka, mint két újságnál.”²²⁴

JEGYZETEK

201. Heverdle László, *Fejezet a polgári radikális sajtó történetéből. A Világ szabadkőműves kapcsolatai*, Magyar Könyvszemle, 1978/2, 144.
202. Vö. Fabó Irma, *A radikális sajtó kialakulása, Világ 1910–1914*, Magyar Könyvszemle, 1966/4, 319.
203. Tutsek József, *A 40 éves Eötvös-páholy* (az Eötvös páholy saját, gépelt példánya), 200. Hivatkozott lelőhelye: Országos Levéltár, Szabadkőművesség. Az Eötvös-páholy iratai, P 1101, 2. tétel, 2. kötet. Idézi: Heverdle, *Fejezet a polgári radikális sajtó történetéből*, 146.
204. Uo., 147.
205. Uo., 149.
206. Lásd bővebben a *III. szakasz (1903–1913)*, „Egyik szerkesztőségből a másikba” című fejezetét.
207. KD levele Halasi Andornak, Budapest, 1914. júl. 6. = *KDL-Réz*, 274.
208. Jóval teljesebb névsort hoz: Fabó, *A radikális sajtó kialakulása*.
209. Az adatok forrása: Buzinkay Géza, *Magyar hírlaptörténet 1848–1918*, Corvina, Budapest, 2008, 121.
210. Molnár Eszter Edina, *Az elköteleződés határai. Kosztolányi Dezső szellemi mobilizációjának háttere = Sorsok, Frontok, Eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*, főszerk. Majoros István, ELTE BTK, Budapest, 2015, 472. [A kötet a továbbiakban: *Sorsok, Frontok, Eszmék*.] Vö. még: [szerző nélkül] *A vörös kacaj*, Világ, 1914. júl. 25., 1. A szövegről írja Molnár Eszter Edina: „A cikk üzenete tehát az, hogy a ma még önazonos Világ a háború kitörésének pillanatától már nem fog annak tűnni, de ez a várhatóan bekövetkező attitűdváltás legkevésbé sem az ellenzékiesség és elveik feladásáról szól, hanem csupán arról, hogy a háború idejére hajlandók lemondani a béke melletti mély elköteleződésük hangoztatásáról.” – Molnár, i. m., 473.
211. Vö. Fabó, *A radikális sajtó kialakulása*, 329.
212. K. D. [=Kosztolányi Dezső], *A polgárság ébredése – Aigner Ferdinandtól Bánffy Dezsőig*, Világ, 1910. aug. 11., 3.
213. Erről bővebben lásd majd a következő fejezetet.
214. Kosztolányi Dezső, *Firkák a jégen*, Világ, 1914. febr. 8., 15–16.
215. Kosztolányi Dezső, *Az inség báránykái*, Világ, 1914. márc. 25., 1–2.
216. A Málnás Elza-gyilkossággal (ideértve az irodalmi vonatkozásokat is) kimerítően foglalkozik a Kiscelli Múzeumban megrendezett, 2015-ös kiállítás katalógusa és egyben tanulmánykötete: *Holttest az utazókosárban. A Málnás Elza-rejtély*, szerk. Perényi Roland, BTM Kiscelli Múzeum, Budapest, 2014.
217. Kosztolányi Dezső, *A balál óráján – Két gyilkos portréja*, Világ, 1914. máj. 31., 7–8.
218. Kosztolányi Dezső, *A tót maîtresse*, A Hét, 1914. január 18., 33–34.
219. Kosztolányi Dezső, *Túl az Óperencián*, Világ, 1914. szept. 1., 1–2.
220. Kosztolányi Dezső, *Öngyilkosok*, Világ, 1915. dec. 25.
221. A galíciai zsidók helyzetét ugyancsak több ízben érintette. Ezzel kapcsolatban lásd majd a „*Pardon, Kosztolányi!*” című fejezet, *Kosztolányi és a zsidóság* alfejezetét.
222. Voit Krisztina, *Egy könyvkiadó portréjához = Tevan Andor levelesládájából*, Gondolat, Budapest, 1988, 9.
223. Id. Kosztolányi Árpád levele KD-nek, Szabadka, 1917. ápr. 9., = *CsalLev*, 51.
224. Id. Kosztolányi Árpád levele KD-nek, Szabadka, 1917. okt. 11., = *CsalLev*, 52.